

Laatokankaupungin vaiheita

Staraja Ladoga (Vanha Laatokka) – saagojen Aldeigjuborg – sijaitsee Ilmajärvestä Laatokkaan virtaavan Olhavanjoen varrella, noin 13 km:n päässä Laatokan rannasta. Staraja Ladogan kohdalla Olhavanjokeen laskee lännestä virtaava Ladožka-niminen sivujoki, joiden yhtymäkohtaan muodostuneella niemellä kohoaa Laatokanlinna muureineen ja torneineen.

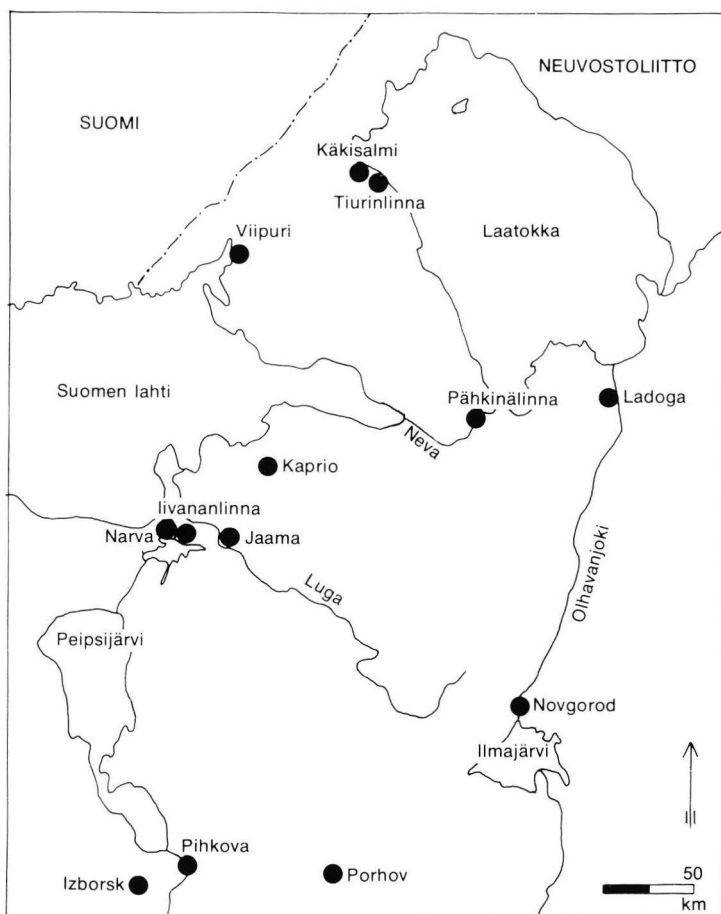
Viimeksi kuluneina vuosikymmeninä neuvostoliittolaiset arkeologit ja historioitsijat ovat osoittaneet erityistä kiinnostusta Luoteis-Venäjän varhaisten kaupunkikeskusten syntyvaiheiden ja niiden materiaalisen kulttuurin tutkimiseen sekä prosesseissa mukana olleiden etnisten ryhmien määrittelyyn. Näiden kysymysten selvittämiseksi on systemaattisia kaivauksia suoritettu mm. Staraja Ladogassa, Novgorodissa, Pihkovassa, Izborskissa ja Beloozerossa sekä näitä ympäröivillä asuinpaikoilla ja kalmistoissa.

Laajoja tutkimuksia on tehty myös Novgorodin maan kivisten linnoitusten ikäaseman ja rakenteiden selvittämiseksi. Linnatutkimusten kohteina ovat olleet Laatokanlinnan ohella Pähkinälinna (Orešek), Käkisalmen linna (Korela), Tiurinlinna (Tiverskij gorodok), Kaprio (Kopore), Jaama (Jamgorod) ja Iivananlinna (Ivango-rod) sekä Porhov. Linnoissa on rakennusarkeologisiin tutkimuksiin (Kirpičnikov 1984) perustuen suoritettu osittaisia restaurointi- ja rekonstruointitöitä.

Staraja Ladogalla (vuoteen 1703 vain Ladoga) on erityinen asema muinaisen Venäjän valtion historiallisessa kehityksessä. Ladoga on nimittäin Luoteis-Venäjän varhaiskeskiaikaisista kaupunkikeskuksista ainoa, josta on löydetty selviä 700-luvun kerrostumia ja hyvin säilyneitä rakennusjäännöksiä. Novgorodin vanhin kerrostuma on ajoitettu 920–930-luvuille (Smirnova 1976, 10; Janin & al. 1983, 39; vrt. Zasurev 1963, 6) ja sitä varhaisemman Rurikovon gorodiščen asutus alkaa vasta 800-luvun puolivälissä (Nosov 1984, 89).

Ladogan merkittävyys ei näyttäydy yksistään slaavilaisesta näkökulmasta katsoen vaan sillä on kiinnostavuutta myös paljon laajemmassa mielessä. Suotuisan sijaintinsa ansiosta Ladoga oli viikinkiajalla ja varhaisella keskiajalla Luoteis-Venäjän tärkeimpiä kaupan, kulttuurin ja hallinnollisen elämän keskuksia. Jo 700-luvulla se joutui alati vilkastuvan Itämeren kaupan piiriin. Viikinkiretkien myötä Ladogasta kehittyi sekä etelään että itään suuntautuvien kauppateiden solmukohta. Kreikkaan ja Bysanttiin Olhavanjoelta johti vesiväylä Ilmajärven kautta Dneprin alkulähteille ja sitä pitkin Mustalle merelle. Laatokalta pääsi myös pienempien jokien kautta Volgalle ja edelleen Kaspianmerelle. Yhteyksistä arabialaiseen maailmaan kertovat jokivarsilta löydetty arabialaisten rahojen kätköt (Nosov 1980).

Olhavanjoelta Syvärille ulottuvalle alueelle mutoutui viikinkiajan myötä kukoistava kulttuuripiiri, josta näkyvimpiä todisteita ovat jokivarsilla sijaitsevat rikkaat kalmistot. Haudoista suurimpia ovat sopkat, noin 3–12 m korkeat kartiomaiset kummut, jotka sisältävät useita hautauksia ja ajoittuvat 700–800-luvuille (Sedov

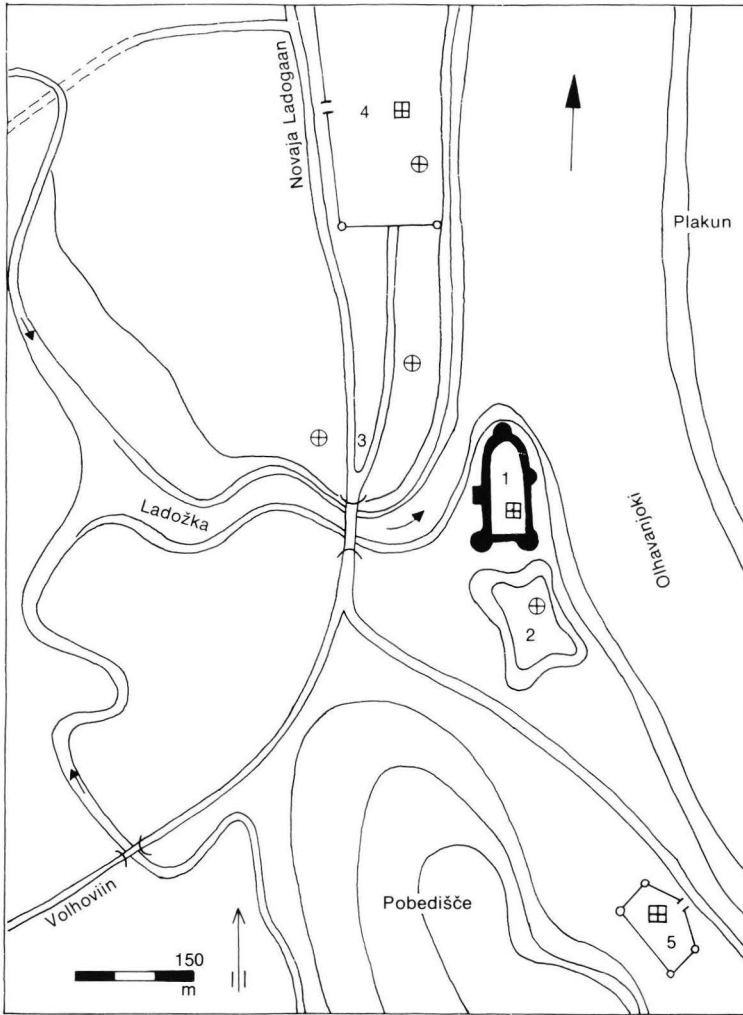

Kuva 1. Novgorodin maan kivilinnat.

1970; Stalsberg 1980). Kurgaanit ovat sopkeja matalampia hautakumpuja, keskimäärin 0,5–1,2 m korkeita ja tavallisesti vain yhden vainajan leposijoja. Kurgaanit ajoitetaan 900–1100-luvuille. Kolmantena hautamuotona esiintyy maanalaisia polttohautoja, jotka kuuluvat 700-luvulle.

Tutkimushistoriaa

Laatokanlinna ympäristöineen on jo 1700-luvun alusta alkaen ollut arkeologisen mielenkiinnon kohteena. Tärkeimmät itse Staraja Ladogassa suoritetuista varhaisimmista kaivauksista ovat N. E. Brandenburgin vuonna 1884 aloittamat kivilinnoituksen tutkimukset (Brandenburg 1896) sekä N. I. Repnikovin vierieisellä »maalinalla» (Zemljanoe gorodišče) vuosina 1909–1913 tekemät kaivaukset. Repnikovin kaivaustulokset jäivät valitettavasti julkaisematta hänen eläessään. V.I. Ravdonikas käytti niitä kuitenkin hyväkseen v. 1930 julkaisemassaan teoksessa »Die Normannen der Wikingerzeit und das Ladogagebiet», ja vuonna 1948 ne painettiin postuumina

Kuva 2. Staraja Ladoga. 1. Kivilinna, 2. Maalina, 3. Varjagienkadun alue, 4. Uspenskin luostari, 5. Nikolskin luostari. ⊕ kirkonpohja, ⊞ kivikirkko.

»Staraja Ladoga» -nimisessä kokoomajulkaisussa. Neuvostokaudella Leningradin yliopisto käynnisti uudestaan Ladogan maalinnaa tutkimukset. Kaivauksia suoritettiin vuosina 1938–1940, 1945 ja 1947–1950 sekä 1957–1959 ennen muuta V. I. Ravdonikasin johdolla, mutta mukana oli muitakin ansioituneita tutkijoita (Ravdonikas 1945; 1949; 1950; 1951; Grozdilov 1950; Ravdonikas & Lauškin 1959; Lauškin 1960a ja b; ks. Kivikoski 1952). Kaivaukset ulotettiin myös Ladožka-joen vasemmalle rannalle, jossa tutkimuksia tehtiin vuosina 1950–1959.

Vuonna 1972 SNTL:n Tiedeakatemia Leningradin arkeologinen instituutti aloitti Staraja Ladogassa laajan tutkimusprojektin, jonka puitteissa on vuosittain suoritettu kaivauksia kivilinnoituksessa, maalinalla ja Ladožka-joen pohjoispuolella kulkevan Varjagienkadun alkupäässä. Maalinnaa alueella kaivauksia ovat suorittaneet E. A. Rjabinin (vuosina 1973–1985) ja A. N. Kirpičnikov (vuosina 1984–1985) yhdessä V.

Kuva 3. Ladoga vuonna 1634. Gravyyri Adam Oleariuksen teoksesta (Brandenburg 1896). Valok. museovirasto.

A. Nazarenkon ja G. S. Lebedevin kanssa. Tähänastisissa kaivauksissa on maalinnalla tutkittu yhteensä n. 3000 m². Varjagienkadun tienoilla kaivauksia on suoritettu V.P. Petrenkon johdolla vuosina 1972–1977, jolloin tutkituksi saatiin n. 600 m²:n suuruinen alue. Näiden lisäksi on kulttuurikerroksen laajuuden selvittämiseksi tehty koekaivauksia laajalti muinaisen kaupungin alueella.

Tutkimushankkeen saavutuksia on esitelty vuosittain sarjassa »Arheologičeskie otkrytija» (1972–). Muista alustavista raporteista mainittakoon Kirpičnikovin, Rjabininin ja Petrenkon yhteinen kirjoitus artikkelikoosteesta »Novoe v arheologii severo-zapada SSSR» (1985) sekä monien kirjoittajien yhteistyönä syntynyt laaja kokoomajulkaisu »Srednevekovaja Ladoga» (1985), jossa ansiokkaasti esitellään projektin tuoreimmat tulokset.

Ladogan tutkimushankkeen keskeisenä tavoitteena on ollut uusien tietojen saaminen varhaiskeskiaikaisen kaupunkiyhdyskunnan rakentamisesta ja kehityksestä sekä muinaisen kaupungin laajuudesta ja asemakaavasta. Tärkeimpiin tehtäviin on kuulunut kulttuurikerroksen eri horisonttien ajoittaminen ja rakennustoiminnan alkamisajankohdan määrittäminen dendrokronologisen menetelmän avulla. Paitsi itse Laatokankaupunkiin, tutkimukset ovat kohdistuneet myös ympäristön muinaisjäännöksiin: hautoihin (Petrenko 1985b; Nosov 1985; Nazarenko 1985) sekä linnoitettuihin ja avoimiin asuinpaikkoihin (Petrenko & Šitova 1985).

Olhavanjoen molemmin puolin sijaitsevalta, noin 5 km pitkältä ja 3 km leveältä Ladogan muinaisjäännösalueelta tunnetaan nykyään yhteensä 55 arkeologista koh-

Kuva 4. Kaivaukset Ladogan maalinnalla kesällä 1985. Valok. P. Uino.

detta: 26 asuinpaikkaa, 25 kalmistoa ja 4 muinaisvenäläistä kirkonpohjaa. Nämä kohteet käsittävät yhteensä yli 90 yksittäistä muinaisjäännöstä, mm. 37 säilynyttä sopkaa (Lebedev & Sedyh 1985). Asuinpaikoista vanhimmat ovat peräisin neoliittiselta ajalta ja vanhemmalta metallikaudelta (n. 1500 eaa–300 jaa). Valtaosa tunnetuista muinaisjäännöksistä ajoittuu viikinkiaikaan ja varhaiseen keskiaikaan (n. 800–1200).

Laatokanlinna

Venäläisissä aikakirjoissa Ladoga mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 862. Ns. Nestorin kronikan (»Povesti vremennyh let», suom. Kertomuksia menneiltä vuosilta) erään version (Ipatevskaja letopis) mukaan varjagipäällikkö Rurik olisi saapunut Ladogaan mainittuna vuonna ja rakennuttanut sinne linnoituksen. Eräät muut kronikan versiot väittävät puolestaan, että Rurik olisi veljineen (Sineus ja Truvor) tullut ensin Novgorodiin, jonka hallitsijaksi hänet olisi valittu. Sekä historiallisten tietojen että tekstikriittisen harkinnan perusteella on tutkijoiden mukaan syytä kannattaa nimenomaan ensin mainittua versiota (Kirpičnikov 1984, 37 ja main. kirjall.), etenkin kun Novgorodista ei tunneta vielä tuon ajan kerrostumia.

Arkeologisen jäämistön perusteella tiedetään, että Ladogaan oli syntynyt asutuskeskus jo sata vuotta ennen Rurikin saapumista alueelle (vrt. Kirpičnikov 1985a, 19). Suotuisa sijainti Olhavanjoen ja Ladožkan yhtymäkohdassa sekä ensimmäisen puisen linnoituksen rakentaminen 860-luvulla loivat tarvittavat edellytykset kaupunkimaisen yhdyskunnan muodostumiselle. Samalla Ladogasta kehittyi kansainvälinen kauppasatama ja skandinaavien pysähdyspaikka matkalla varjagimaailmasta kreikkalaiseen ja arabialaiseen maailmaan.

Puista linnoitusta seurasi pian uusi kivinen linnoitus, jonka rakennuttamisen aloitti ruhtinas Oleg v. 882. Tämän linnan kylmämuurattuja rakenteita löytyi vuosien 1974–1975 kaivauksissa. Linnoituksen vahvistamisen syinä on mainittu mm. varjagien taholta odotetut hyökkäykset ja Olhavanjoen – maahan johtavan tärkeimmän pohjoisen vesireitin – liikenneväylän valvonnan tehostaminen. Ladogan varuskuntaan kuului tuohon aikaan ilmeisesti myös normanneja, jotka olivat pakotettuja puolustamaan kaupunkia rosvousta harjoittavia heimoveljiään vastaan (Kirpičnikov 1979, 104 ja 1984, 38). Mainittakoon, että ensimmäisen kivilinnan rakennuttaja olisi aikakirjojen erään version mukaan haudattukin Ladogaan (Rybakov 1963, 179), jossa perimätieto nimittää yhtä sopkaa edelleen »Olegin haudaksi».

Noin v. 1230 Snorre Sturlasonin kirjoittamissa Norjan kuningassaagoissa (nk. Heimskringla) Laatokanlinna eli Aldeigjuborg mainitaan useita kertoja. Ensimmäiset todenperäiset tiedot koskevat vuotta 997, jolloin norjalainen Eirik-jaarli teki sotajoukkoineen hyökkäyksen Ladogaa vastaan (Rydzevskaja 1945 ja 1978). Olavi Tryggvenpojan saagassa (Snorri 1960) kuvaillaan tapahtumia seuraavasti:

». . . keväällä hän (Eirik-jaarli) varusti sotajoukkonsa, purjehti sitten itään, ja tultuaan kuningas Valdemarin (Vladimir) valtakuntaan, hän alkoi hävittää, tappaa ihmisiä ja polttaa kaikkialla, missä hän liikkui, ja autioitti maan. Hän tuli Laatokanlinnaan ja piiritti tätä kaupunkia, kunnes sai sen valloitetuksi, surmasi siellä paljon ihmisiä, poltti ja tuhosi koko kaupungin ja liikkui sitten hävittäen laajalti Gardarikessä.

Näin sanotaan Bandadraapassa: Kilpiliekin vaalija / Valdemarin maassa / tuimasti kamppaili, / miekkamyrsky kasvoi. / Aldeigjeborgin valtasit, / sen laulan mitä tiedän, / riehui sota raivokas, / kun Gardariin saavuit.» (runon suom. A. Tynni)

Eirik-jaarlin Ladogaa vastaan tekemän hävitysretken yhteydessä linnoitus ilmeisesti vaurioitui, koska se varustettiin uudestaan. Tällä kertaa rakennusaineena ei ollut kivi, vaan varustus tehtiin puusta yhdistettynä valleihin (Kirpičnikov 1984, 40). Eirikin hyökkäykseen on yhdistetty myös Varjagienkadun tienoilla 900-luvun lopun kerrostumassa esiintyvät voimakkaat tulipalojäljet (Petrenko 1985a, 115). Samasta syystä on selitetty johtuvaksi joillakin Ladogaa ympäröivillä Olhavanjokivarren asuinpaikoilla tuohon aikaan ilmenevä asutuskatko (Petrenko & Sitova 1985, 191).

Toinen Ladogaa koskeva maininta esiintyy Olavi Pyhän (995–1030) saagassa, jossa kerrotaan ruotsalaisen kuningas Olavin tyttären Ingegerdin naittamisesta kiovalaiselle ruhtinas Jaroslav Viisaalle. Tämä tapahtui noin v. 1020. Ingegerd saneli avioliitolle saagan mukaan omat ehtonsa: »Jos minun on solmittava avioliitto kuningas Jarisleivin kanssa, tahdon saada morsiuslahjaksi Laatokanlinnan ja siihen kuuluvan jaarlikunnan.» Myöhemmin Ingegerd lahjoitti Laatokanlinnan maanmiehelleen Ragnvald-jaarlille, joka saagan mukaan »viipyi siellä kauan ja oli maineikas mies». Siten Ladogaan muodostui venäläis-normannilainen jaarlikunta, joka kesti ainakin seitsemän vuosikymmentä.

1000-luvun viimeisellä kolmanneksella Ladoga siirtyi Novgorodin alaisuuteen, kaupungin, joka 900-luvulla oli noussut Olhavanjokivarteen ja joka sittemmin saavutti alueella hallitsevan aseman.

1100-luku merkitsi Ladogan historiassa vilkkaan rakennustoiminnan kautta. Kristinuskon asemaa vahvistettiin rakentamalla alueelle useita kirkkoja ja luostareita. Vuosien 1150–1160 välisenä aikana Ladogaan pystytettiin viisi kivikirkkoa, jotka sijaitsivat ketjumaisesti Olhavanjoen ja Ladožkan rantamilla muutaman sadan metrin päässä toisistaan.

Novgorodin suuriruhtinas Mstislav Vladimirovič piti Ladogaa niin tärkeänä, että antoi 1100-luvun alussa rakennuttaa aikaisemman puisen linnan paikalle uuden kivisen linnoituksen. Aikakirjojen mukaan tämä tapahtui v. 1114 (Kirpičnikov 1984, 42): »Samana vuonna ruhtinas Mstislavin alamainen posadnikka Pavel rakensi Ladogan kivimuurin vallille», ja kronikan kirjoittaja jatkaa: »Tullessani silloin Ladogaan asukkaat kertoivat minulle: Kun täällä on suuri rajuilma, tapahtuu niin, että lapsemme löytävät lävistettyjä lasihelmiä, pieniä ja suuria; jotkut keräävät niitä Olhavan varsilta. Vesi huuhtoo ne esille. Otin niitä yli sata. Ne ovat erilaisia.» Koska hän ilmeisesti arvelee, ettei hänen kertomustaan uskottaisi Kioivassa, hän varmuuden vuoksi lisää: »Ladogan posadnikka ja kaikki Ladogan asukkaat ovat tässä minun todistajiani» (Nestor 1983, 217–218, suomennos kirjoittajan).

Vuonna 1478 Ladoga ja Novgorod liitettiin Moskovan suuriruhtinaskunnan valtapiiriin, ja tämän jälkeen linnoitus varustettiin uudelleen. 1490-luvulla aloitetun rakennustöiden tuloksena oli edeltäjänsä mahtavampi linnoitus, jossa oli viisi massiivista tornia ja kaksinverroin paksummat muurit (Kirpičnikov 1984, 67). Linnan viimeisessä ulkohahmossa on selviä visuaalisia yhtymäkohtia samoihin aikoihin rakennettuun Olavinlinnaan.

Maalinnaksi kutsuttu alue kivisen linnoituksen eteläpuolella ei sanan varsinaisessa merkityksessä ole »gorodišče», vaan muodostuma on itse asiassa varsin myöhäistä perua. Vallit ja vallihaudat ajoittuvat Iivana Julman kauteen, vuosiin 1585–1586, jolloin paikalle kasattiin paljon maata ja luotiin – sittemmin purettu – puurakenteinen bastionisysteemi (Kirpičnikov 1984, 23). Bastionia rakennettaessa kulttuurikerroksen yläosa häiriintyi paikoin. Vallien sisäpuolella sijaitsee v. 1153 rakennetun Klimentin kirkon perustukset, jotka tutkittiin pääasiallisesti v. 1912–1913 N. I. Repnikovin johdolla (Repnikov 1948, 41–62).

1600-luvun alussa Ladogan linnoitus joutui muutamaa otteeseen ruotsalaisten hyökkääjien piirittämäksi, jolloin osa rakennuskantaa tuhoutui. Linna palautettiin Stolbovan rauhassa v. 1617 Venäjän haltuun. Laatokanlinnan strateginen merkitys säilyi vuosisadan loppupuolelle asti – olihan Venäjä rauhanteossa tullut kokonaan erotetuksi Itämerestä. Kun Pietari I valtasi Nevan seudut ruotsalaisilta ja perusti Pietarin kaupungin, Ladogan merkitys etulinjan kaupunkina väheni ratkaisevasti. Samaan suuntaan vaikutti »Novaja Ladoga» (Uusi Laatokka) -nimisen kaupungin perustaminen Ohavanjoen suistoon Laatokan rannalle v. 1704, jolloin Ladoga sai lisänimen »Staraja».

Maalinnan stratigrafia

Ladogan kulttuurikerroksen stratigrafia ja asutuksen syntyajankohta ovat askarruttaneet tutkijoita jo ensimmäisistä kaivauksista alkaen. Kulttuurikerroksen vahvuus vaihtelee Ladogan eri osissa. Maalinnalla sen paksuus on noin 3 m, kun taas Varjagienkadun tienoilla kulttuurikerros ulottuu 3,8 m:n syvyyteen. Kummallekin alueelle on luotu oma yksilöllinen stratigrafiansa kerrostumien erilaisuudesta johtuen.

N. I. Repnikovin mukaan maalinnan kulttuurikerros jakautui viiteen eri aikatasoja merkitsevään kerrokseen (Ravdonikas 1930, 17–19). Maalinnan seuraava tutkija V. I. Ravdonikas jakoi kulttuurikerroksen kuuteen horisonttiin (gorisont), jotka saivat venäjänkielisen aakkosjärjestyksen mukaan kirjaintunnukset (lueteltuna ylhäältä alas) A, B, V, G, D ja E (Ravdonikas 1949, 10–12). Alimman horisontin hän jakoi vielä mikrohorisontteihin E₁, E₂ ja E₃ (Ravdonikas 1950, 8). Tämä jako on jäänyt

sittemmin vallitsevaksi, joskin uudempien tutkimusten myötä stratigrafian ja varsininkin horisonttien ajoituksia on tarkistettu moneen otteeseen.

Alunpitäen sekä Repnikov että Ravdonikas katsoivat Ladogan vanhimman asutuskerroksen ulottuvan aina 600-luvulle saakka (Ravdonikas 1950, 35–38). Alimpien horisonttien ikäaseman Ravdonikas ja G. P. Grozdilov määrittivät seuraavasti: E₃ 7.–8. vs., E₂ 8.–9. vs., E₁ 9. vs. ja D 9.–10. vs. (Ravdonikas 1951, 34; Grozdilov 1950, 162, 166). Asutuksen ikäasemaa pohtiessaan eräät tutkijat olettivat, että kaikkein vanhin asutuskerros olisi löydettävissä nimenomaan kivilinnoituksen kohdalta ja ajoittuisi jo 6.–7. vuosisadoille ja että maalinnan alueella asutus olisi tätä nuorempi (mm. Grozdilov & Tretjakov 1948, 73; ks. Korzuhina 1961, 76). Asian selvittämiseksi linnoituksen lounaisosassa suoritettiin pieni kaivaus Ravdonikasin johdolla v. 1958, jolloin otaksuma linnoituksen asutuksen vanhemmuudesta osoittautui virheelliseksi (Korzuhina 1961, 76–80).

Pääasiassa rahalöytöjen mutta myös muun esineistön perusteella G. F. Korzuhina hahmotteli 1960-luvun alussa mikrohorisonteille uudet kronologiset rajat. Horisontin E₃ hän ajoitti aikaisempia dateerauksia nuoremmaksi eli 8. vuosisadalle, horisontin E₂ 9. vuosisadan ensimmäiselle puoliskolle ja horisontin E₁ 9. vuosisadan toiselle puoliskolle (Korzuhina 1961, 83–84).

Myöhemmät tutkimukset ovat yksiselitteisesti tukeneet käsitystä, jonka mukaan Ladogan asutuksen alku sijoittuu 8. vuosisadan puoliväliin. O. I. Davidanin (1976, 116) esittämän kronologisen kaavion mukaan horisonttien ajoitukset määräytyvät seuraavasti: E₃ 8. vuosisadan puoliväli – 9. vuosisadan ensimmäinen neljännes, E₂ 9. vuosisadan toinen neljännes, E₁ 9. vuosisadan kolmas neljännes. Lisäksi Davidan erottaa vanhimmassa horisontissa E₃ kolme rakennuskerrosta (plast). Tämä jako voidaan havaita – ei ainoastaan puurakenteiden keskinäisen aseman – vaan myös kulttuurikerroksen värivaihteluiden ja rakenteen perusteella (Rjabinin 1985, 48). Horisontin E₃ ylin osa muodostuu ruskeanharmaasta humuksesta (buryj gumus I), keskiosa tummemmasta mustasta kerroksesta (černyj gumus) ja alin osa taas ruskeanharmaasta humuksesta (buryj gumus II).

N. B. Černyhin laatima dendrokronologia perustuu vuosina 1972–1975 maalinnan kaivauksilta otettuihin puunäytteisiin (Černyh 1985a). Horisontista D ei valitettavasti saatu ikäykseen sopivaa materiaalia, joten sen ajoitus on toistaiseksi vain likimääräinen (Rjabinin 1985, 73). Sama koskee kaikkia ylempiä horisontteja. Uusimpien tietojen mukaan maalinnan horisontit ajoittuvat seuraavasti (Kirpičnikov 1984, 25; Rjabinin 1985): E₃ 750–830 -l., E₂ 840–850 -l., E₁ 860–890 -l., D 890–980 -l., G 12.–13. vs., V 15.–16. vs., B 17.–18. vs., A 17.–19. vs.

Arkeologisten tutkimusten ja 1500-luvun kirjoitettujen lähteiden perusteella tutkijoiden on onnistunut määrittää Ladogan varhaisen asutuksen topografia ja kulttuurikerroksen laajuus (Kirpičnikov 1985a, 20, 25 ja 1985b, 171, 178). Kaikkein parhaiten ovat säilyneet 700–1000-lukujen kerrostumat.

Dendrokronologisten tulosten mukaan varhaisin maalinnan rakennuksissa käytetty puu olisi kaadettu v. 754, mutta varsinaisesti rakentaminen on päässyt vauhtiin 760-luvulla (Kirpičnikov & al. 1985, 49). Alussa asutus sijoittui Olhavanjoen ja Ladožkan yhtymäkohdan eteläpuolelle, satamaksi erittäin hyvin soveltuvan joensuun tienoille. 800-luvulla yhdyskunta laajenee Ladožkan pohjoispuolelle, minkä seurauksena asutun alueen pinta-alaksi tulee noin 5 ha.

Horisonttien E₂ ja E₁ rajalla esiintyy yhtenäinen tulipalokerros. Ladogaa tuohon aikaan kohdannut ilmeinen katastrofi saattaa olla yhteydessä aikakirjoissa vuosien 859–862 kohdalla mainittuihin tapahtumiin, ts. eräiden slaavilaisten ja suomensukuisten heimojen (tsuudien) välisiin selkkauksiin: »Ja heidän välillään oli suuri taisto

ja riita» (Kirpičnikov 1984, 38 ja main. kirjall.). Ehkä Rurik saapui Ladogaan (s. 221) rauhoittamaan varjagien kaupankäyntiä jäiritsevää levottomuutta.

Asutustoiminnan alkuvaiheessa rakentaminen ei ollut kovin säännöllistä, mutta jo 900-luvulla talot ruvettiin sijoittamaan järjestelmällisesti katuverkoston varsille. Mm. Varjagienkadun tienoilla rakennuskanta tiivistyi 900-luvun kuluessa kolminkertaiseksi (Petrenko 1977, 73–74 ja 1985a, 116). 800–1000-lukujen aikana asutuskeduksen laajuus kasvoi 10–12 hehtaariin ja siitä edelleen 1100-luvulla 14–15 hehtaariin. 1500-luvulla kaupungin pinta-ala on ollut todennäköisesti 16–18 hehtaaria.

Maalinnan rakennuksista

Ladogan rakennuskulttuurin kehityksen seuraaminen on mahdollista hyvin säilyneiden puurakenteiden ansiosta. Kaikenlaiset orgaaniset jätteet ovat säilyneet parhaiten nimenomaan kulttuurikerroksen alimmissa osissa. Näin ollen tutkimuksissa on voitu selvittää varsin pitkälle talojen rakennusteknisiä yksityiskohtia – jopa koristedetaljeja myöten (Spegalskij 1972, 50–56; Rjabinin 1985, 42). Tähänastisissa kaivauksissa on maalinnalta löydetty kaikkiaan toistasataa 700–1000-luvuille ajoittuvaa rakennusjäännöstä.

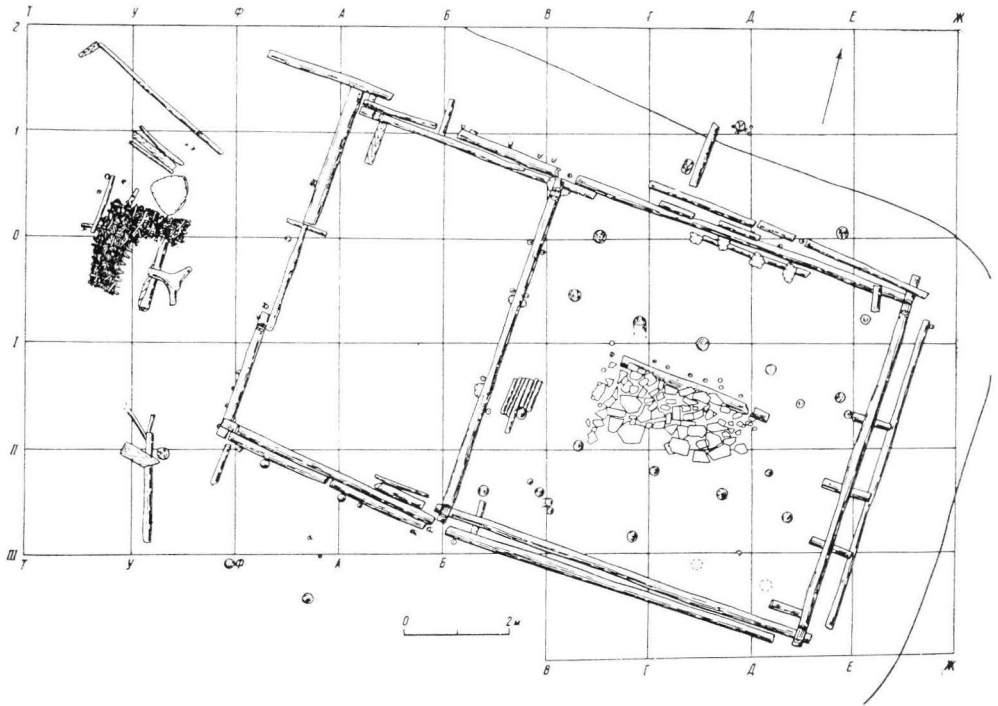
V. I. Ravdonikasin mukaan asumukset ja löytöjen koostumus olivat erilaiset horisonteissa E ja D. Asuinrakennuksissa hän erotti kaksi toisistaan poikkeavaa tyyppiä (Ravdonikas 1949 ja 1950). Horisonttia E karakterisoivat enimmäkseen suuret, keskimäärin 42–120 m²:n kokoiset salvotut hirsirakennukset, joihin on kuulunut lämmitettävä asuinpuoli ja sisäänkäynnin edustalla sijaitseva kapea eteinen. Asuinhuoneen keskellä on ollut hirsikehikon ympäröimä tulisija ja sen sivuilla molemmin puolin rivi kattoa kannattavia patsaita.

900-luvulle ajoitetun D-horisontin rakennukset ovat olleet huomattavasti pienempiä – seinien keskipituus on ollut 3,7–6 m. E-horisontin taloihin nähden toinen olennainen eroavaisuus on tulisijan sijainti asuinhuoneen nurkassa. Rakennustradition muutoksen katsottiin ajoittuvan 9. ja 10. vuosisadan vaihteeseen, jolloin Ravdonikasin ja eräiden muiden tutkijoiden mukaan olisi tapahtunut siirtyminen kollektiivisista ja patriarkaalisista suurperheistä (15–35 henkeä) pieniin, vain 6–7 jäsentä käsittäviin yhdinperheisiin (Ravdonikas 1950, 30–34; Grozdilov 1950, 161; Ravdonikas & Lauškin 1959, 36).

Myöhemmät tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, ettei Ladogan rakennustyyppien kehitys ole tapahtunut Ravdonikasin kaavaileman mallin mukaan. Pinta-alaltaan pienemmät rakennukset eivät ilmaantuneet äkillisesti 10. vuosisadalla, vaan sellaisia on todistettavasti ollut käytössä jo vanhimman E₃ horisontin aikaisessa asutusvaiheessa (Nosov 1977, 10–17). Suuret talot eivät myöskään jääneet kokonaan pois käytöstä 900-luvun myötä. Mitään perustavaa muutosta rakennustraditiossa ei siis ole tapahtunut.

Rakennustyyppien eroja on yritetty selittää väestön keskuudessa tapahtuneilla etnisillä muutoksilla (s. 231). D-horisonttia dominoivia pieniä salvosrakennuksia tutkijat ovat pitäneet yksimielisesti slaavilaisina (Nosov 1977, 16). Keskiliedellä varustettujen suurten rakennusten alkuperä on sitävastoin ollut kiistanalaisempi (Rjabinin 1985, 74; Kirpičnikov 1985a, 7–8).

Rakennusten lattiana on ollut joko kovaksi poljettu maa- tai savipermanto tai hirrenpuolikkaista tehty puolattia (Ravdonikas 1949, 19). Paikoitellen taloja ovat yhdistäneet toisiinsa kapeat hirsistä tehdyt »pihakadut» (Grozdilov 1950, 152).

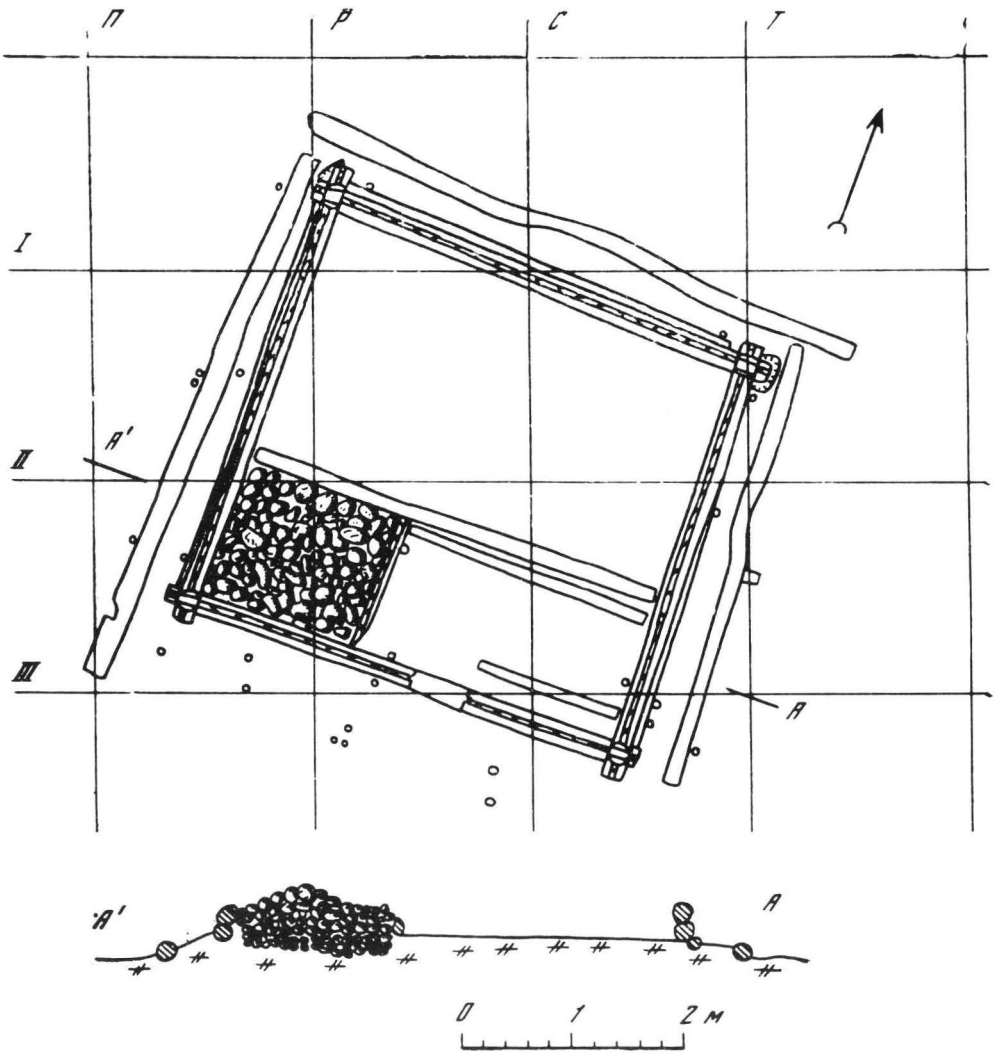

Kuva 5. Ladoga, asuinrakennus horisontissa E₃ (Kirpičnikov 1985a, kuva 3).

Asuinrakennusten yhteydessä on ollut aittoja, navettoja ja karja-aitauksia (Spegalskij 1972, 36), joskus myös hirsikehikon ympäröimiä kaivoja (Repnikov 1948; Ravdonikas 1951, 34). Aittojen joukossa oman ryhmänsä muodostavat muutamat irtokannoille pystytetyt jalka-aitat (Rjabinin 1985, 48–50). Karja-aitaukset on usein tehty pylväisiin yhdistetystä oksapunoksesta (Ravdonikas 1950, 18).

Löytöaineistoon sisältyvät savitiivisteiden kappaleet osoittavat, että hirsiseiniä on paikoin tiivistetty savella (Ravdonikas 1949, 16; Kirpičnikov 1985a, 14). Tapa ei ole jäänyt kokonaan pois käytöstä vielä tänäkään päivänä – nykyisessäkin Staraja Ladogassa voi nähdä asuintaloja, joissa seinähirsien välit on tilkitty savella.

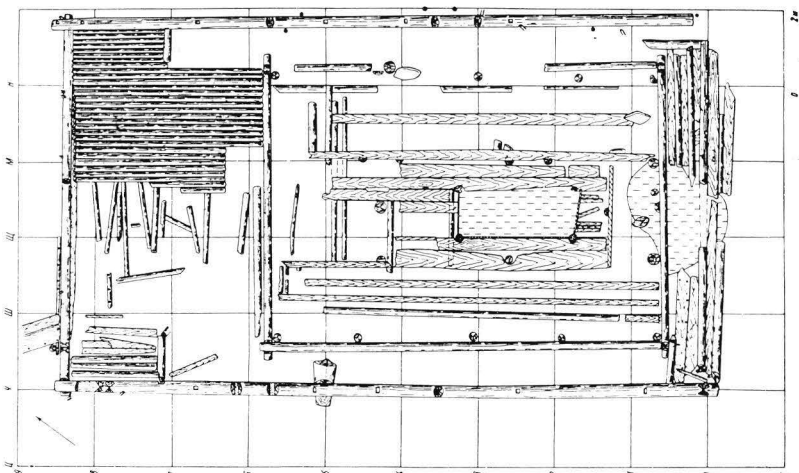
900-luvun alussa talojen yhteyteen ilmaantuu asuinhuonetta ympäröiviä pylväsrakenteisia »galleria»-tyyppisiä sivurakennuksia. Tällaiset galleriat ovat tavallisesti n. 2 m leveitä katettuja tiloja, joissa on ollut hyvä säilyttää esim. erilaisia työkaluja (Spegalskij 1972, 36–49). Rakennuksista saattaa muodostua jopa moniosaisia pylväsrakenteisten gallerioitten yhdistämiä tiloja, joissa saman katon alla on ollut sekä tupa että aitta (Kirpičnikov & al. 1985, 51). Galleriat ovat luonteeltaan pienten, nurkassa sijaitsevalla liedellä varustettujen asuinrakennusten yhteydessä, mutta niitä esiintyy myös Ladogan suurissa taloissa (Rjabinin 1985, 46). Erityismaininnan ansaitsee E. A. Rjabininin vuosina 1973 ja 1981 tutkima poikkeuksellisen suuri ja hyvin säilynyt rakennus, jonka jäännöksistä osa tuli esiin jo Ravdonikasin kaivauksissa v. 1950. Talo löytyi horisontista E₁, ja se on suurin tunnettu talo koko Ladogassa. Rakennuksen pinta-ala oli peräti n. 170 m² (Rjabinin 1983, 39–43 ja 1985, 39–47). Talon salvottujen ulkoseinien sisäpuolella oli pienempi, 10,4 × 7,45 m:n kokoinen (77,5 m²) rakennus, jonka seinät ovat olleet paaluihin

Kuva 6. Ladoga, asuinrakennus horisontissa E₃ (Nosov 1977, kuva 1).

yhdistettyä vaakasalvosta. Lämmönlähteenä on ollut keskellä sijaitseva tulisija. Asuinhuoneen ja uloimpien seinien välille on siten jäänyt galleriamainen katettu tila. Dendrokronologisen ajoituksen mukaan rakennukseen käytetyt puut ovat vuodelta 881.

Suuren rakennuksen alalta tehdyt löydöt (mm. 211 lasihelmeä ja 32 meripihkanpalaa) ovat antaneet aiheen olettaa, että kysymyksessä olisi kauppiaan tai kauppayhtiön talo, jossa asumuksen rinnalla on ollut säilytystilat kauppatavaroille. Tämän löydön yhteydessä on mainittu arabialaisen Ibn Fadlanin v. 921–922 kirjoittama kuvaus Volgan bolgaarien keskuuteen tekemästään matkasta (Rjabinin 1985, 47). Ibn Fadlan kertoo, miten pohjoisesta Volgaa alas purjehtivat »rusit» (slaavien ja arabien skandinaaveista käyttämä nimitys) ankkuroivat laivansa harjoittaakseen kauppaa ja rakentavat rannalle suuria hirsitaloja, joissa saattaa elää yhdessä

Kuva 7. Ladoga, suuri rakennus horisontissa E₁ (Rjabinin 1985, kuva 11).

kymmenen tai kaksikymmentä henkeä (ks. Thomsen 1882, 38–39). Vaikka onkin epävarmaa, tarkoittaako kirjoittaja ruseilla nimenomaan varjageja, saattaa Ladogan suuri rakennus olla rinnastettavissa Ibn Fadlanin kuvailemiin taloihin – olihan Laatokankaupunki skandinaavien käyttämän kauppareitin tärkeä solmukohta ja välisatama.

Kaivaukset Varjagienkadun alueella

Ladožka-joen vasemmalla rannalla 1950-luvulla suoritettut kaivaukset olivat pieni-alaisia ja koeluontoisia, eivätkä ne siksi antaneet kylliksi vastauksia rakennustoiminnan luonnetta koskeviin kysymyksiin. Niiden selvittämiseksi tutkittiin V. P. Petrenkon johdolla vuosina 1972–1977 n. 600 m²:n laajuinen ala Volhovin maantien ja Varjagienkadun välisellä alueella, vajaat 100 m joen yli vievästä sillasta pohjoiseen. Lisäksi vuosina 1970–1978 suoritettiin laajoja koetutkimuksia Oihavanjoen vasemmalla rannalla, alueella, jota pohjoisessa rajaa Ionna Predtečin kirkko ja etelässä Nikolskin luostari (Petrenko 1985a, 83). Historiallisista lähteistä tiedetään, että nimitys Varjagienkatu on ollut käytössä viimeistään vuonna 1500 (Brandenburg 1896, 39–40, 245; Petrenko & Kuzmenko 1978, 83).

Varjagienkadun tutkimuksissa paljastui 3,8 m vahvan kulttuurikerroksen eri osista yli 60 rakennuksen pohjaa ja muita kiinteitä jäännöksiä. Kulttuurikerroksen ja rakenteiden keskinäinen stratigrafia poikkeaa maalinnan kerrosmuodostumasta. Uusimpien tietojen mukaan Varjagienkadun alueen kulttuurikerros on jaettavissa 11:een horisonttiin I–XI (Petrenko 1985a, 84–94), joiden aikarajat on määritetty dendrokronologisen menetelmän avulla vuosina 1972–1976 saaduista puunäytteistä (Černyh 1985b): horisontti XI 842–857, X 847–878, IX 864–893, VIII 900–905, VII 900–924, VI 921–958, V 940–986, IV 944–985, III 951–995, II 995–, I 11.–14. vs. Ylimmästä horisontista I ei ole saatu dendrokronologista näytettä, vaan sen ajoitus perustuu maalinnan horisonttien V ja G löytöaineistoon tehtyihin rinnastuksiin (Petrenko 1985a, 115).

Varjagienkadun alueen asuttaminen on tapahtunut siis 840-luvun alussa. 700-luvun kerrostumia ei ole – ainakaan toistaiseksi – tavattu maalinnan ulkopuolelta. Asuinalueen ensimmäinen laajentuminen Ladožkan vasemmalle rannalle on tapahtunut 800-luvun ensimmäisellä puoliskolla, siis jo ennen maalinnan kaupunginosassa sattunutta tulipaloa, joka näkyy horisontissa E₂. Tiheään rakennetussa puutaloyhdyskunnassa tulipalo-onnettomuuksien vaara on ollut ilmeisen suuri, mikä heijastuu myös Varjagienkadun alueen kulttuurikerroksessa. Sen monista horisonteista tavattiin tulen tuhoamia rakennuksia (Petrenko 1985a, 115). Erittäin voimakkaita tulipalojälkiä tuli esille horisonteista II ja III, jotka ainakin osaksi lienevät yhteydessä Eirik-jaarlin v. 997 Ladogaa vastaan tekemään hävitysretkeen (s. 222).

Ladožka-joen vasemman rannan asuinrakennukset ovat edustaneet useita tyyppiä. 900-luvun asuintalojen joukossa on sekä pieniä, nurkkaan sijoitetulla tulisijalla varustettuja asumuksia että suuria keskusliedellisiä rakennuksia (Petrenko 1985a, 103). Myöskään Varjagienkadun kaivaustulokset eivät tue aikaisemmin esitettyä käsitystä Ladogan rakennustraditiosta tuohon aikaan näkyvästä muutoksesta.

Erikoinin tämän alueen rakennuksista on muuan isokokoinen talo, jonka pinta-ala on ollut n. 120 m² ja joka rakenteeltaan poikkeaa kaikista tähän asti tunnetuista Ladogan taloista. Rakennuksessa on ollut kaksinkertainen, 0,6–0,7 m paksu seinäkonstruktio: ulkoseinät ovat olleet pystylautaa, kun taas sisäseinien tukirakenteina on ollut vahvoja tolppia, joiden varhoissa on ollut horisontaalisia paksumpia ja ohuempia puita, osaksi pajunvitsaksilla kiinnitettynä. Seinien korkeus on ollut n. 2–2,5 m. Dendrokronologian avulla rakennus on ajoitettu 900-luvulle. Tutkijat ovat olettaneet, että rakennuksella olisi ollut yhteiskunnallinen tai kultillinen funktio (Petrenko 1985a, 105–113).

Käsityöllisiä ja kauppiaita

Ladogan kulttuurikerroksen irtaimessa aineistossa kuvastuu selvästi monipuolisen käsiteollisuuden ja kaupan merkitys yhdyskunnan elinkeinorakenteessa. Kaikenlaisista orgaanisista aineista valmistetut esineet ovat parhaiten säilyneet kulttuurikerroksen alimmissa osissa. Tutkimuksissa tehtyjen havaintojen pohjalta on oletettu, että kaupungissa olisi ollut jopa erityisiä käsityölläiskortteleita (Kirpičnikov 1985a, 15). Tuotantoyksiköt ovat toimineet paitsi paikallisen asujaimiston tarpeiden tyydyttämiseksi myös laajempaa kaupankäyntiä varten.

Löytömateriaalin tyypillisimpiä yksittäisiä esineitä ovat erikokoiset ja monenväriset lasihelmet (Gurevič 1950; Lvova 1968 ja 1970; Rjabinin 1982), joista mainitaan jo ns. Nestorin kronikassa (s. 223). Pääosin helmet lienevät kulkeutuneet Ladogaan Välimeren alueelta, mutta kaivauksissa on saatu viitteitä myös paikallisesta lasintuotannosta (Kirpičnikov & al. 1985, 49). Tuontiraaka-aineeseen pohjautuva lasinkäsittelytaito on saatettu omaksua jo 8. vuosisadan lopulla tai 9. vuosisadan alussa (Rjabinin 1985, 69; Kirpičnikov 1985a, 20).

Ladogan arkeologisessa jäämistössä on paljon todisteita korkeatasoisesta metallikäsityön hallinnasta, mm. pronssinvalutaidosta (Korzuhina 1973; Davidan 1980 ja 1982). Mielenkiintoisimpiin löytöihin kuuluu 700-luvun lopulla toiminut hienometal-lisepän paja kaikkine työvälineineen (Rjabinin 1980 ja 1985, 53–64). Ojalla ympäröidyn pajarakennuksen jäänteet sekä kivilatomus, joka todennäköisesti on ollut sulatusuunin pohja, tulivat esiin horisontista E₃. Pajan vieressä sijainnut asuinrakennus on dendrokronologisesti ajoitettu 760-luvulle. Pajan perustuksista löytyi kaikenlaisista metallinvalmistukseen liittyvää esineellistä aineistoa, mm. paljon kuonaa,

valimia ja puolivalmisteita sekä valikoimaltaan ainutlaatuinen instrumenttikokoelma, joka käsitti 26 hienometalliseipän työvälinettä (mm. 7 pihdit, 3 pientä vasaraa, pienoisalasin, sakset, 2 langanvetäjää, 3 talttaa, 2 piikkiä ja 2 poraa). Työvälineiden lisäksi kätköön sisältyi erikoinen pronssifiguuri: naturalistinen miehen pää, josta kohoaa kaksi eläimenpäihin päättyvää sarvea. Sekä Rjabinin (1980) että C. F. Meinander (1985) katsovat figuurin esittävän Odinia ja tämän kahta korppia. Tyylipiirteet yhdistävät esineen skandinaaviseen Vendel-tyyliin, joten se on selvästi pajaa vanhempi ja epäilemättä skandinaavista työtä. Tämä osoittaa, että Ladogan ja Skandinavian välillä on ollut yhteyksiä jo ennen viikinkiajan alkua.

Löytöihin kuuluva meripihka ja siitä valmistetut korut ovat arvatenkin tuontia Itämeren rannikolta. Suurin osa meripihkasta on tullut esiin 800-luvun kerrostumista. Keskenäisiksi jääneet meripihkaesineet viittaavat tämänkin raaka-aineen paikalliseen käsittelyyn (Rjabinin 1985, 71).

Ladogan keramiikkamateriaalissa voidaan erottaa kaksi pääalajia: varhaisemmat, muovailemalla valmistetut ja koristeettomat saviastiat sekä nuorempi dreijalla tehty aalto- ja viivakoristeinen, ns. slaavilainen keramiikka (Stankevič 1950 ja 1951). Uusimpien tutkimusten mukaan savenvalupyörällä valmistettu keramiikka ilmaantuu käyttöön vuosien 900–930 välisenä aikana ja syrjäyttää muovailemalla valmistetun keramiikan 900-luvun puolivälin tienoilla (Rjabinin 1985, 37; Kirpičnikov 1985a, 20).

Oman ryhmänsä Ladogan löytöaineistossa muodostavat erilaiset luusta ja sarvesta tehdyt esineet (Davidan 1966 ja 1977). Niiden paikallinen valmistus lisääntyy tuntuvasti D-horisonttia vastaavana aikana (Davidan 1982, 174). Erityyppiset koristellut luukammat ovat mm. typologisesti merkittävä esineryhmä (Davidan 1962 ja 1968).

Suurin osa puu-, tuohi-, nahka- ja kangaslöydöistä on tavattu horisontista E₃. Mukana on sekä valmiita että keskeneräisiä esineitä ja raaka-aineiden muokkauksessa syntyneitä tähteitä. Puuesineistä mainittakoon erilaiset astiat, kupit ja kauhat sekä leikkikalumiekat, jotka selvästi jäljittelevät metallisia esikuviaan (Stakelberg 1969; Rjabinin 1985, 71–72). Puun ja luun työstämisessä on käytetty sorvia jo 700-luvulla (Davidan 1970b ja 1982, 173).

Aineistoon kuuluu edelleen nahkajalkineita (Ojateva 1965) ja erilaisia tekstiilejä sekä kankaanvalmistukseen liittyvää esineistöä (Stakelberg 1962). Suurin osa tekstiililöydöistä on villaa tai huopaa, mutta aineistoon sisältyy myös joitakin pellavan ja silkin paloja (Davidan 1981 ja 1982; Mikolajčuk 1981).

Yhteenvetona on sanottava, että käsiteollisuudella ja sen myötä tietysti myös kaupalla näyttää olleen keskeinen merkitys Ladogan elinkeinoelämässä jo 700-luvulla. Seuraavilla vuosisadoilla niiden asema edelleen vahvistuu, tuotanto kasvaa ja tuotteiden taso nousee (Davidan 1982, 179). Tavarakuljetuksiin käytettyjen aluksien korjaustöistä ja paikallisesta laivanrakennuksesta ovat osoituksena lukuisat kaivauksissa löydettyt laivojen osat, joita on monesti käytetty hyväksi talojen ja puukatujen rakenteissa (Petrenko 1985a, 112).

Jokapäiväinen leipä

Ladogan talouden perustana ovat olleet myös asutuskeskuksen ympäristössä harjoitetut maatalouselinkeinot. Viljelytoiminnasta kertovat paitsi kaivauksissa löydetty erilaiset maanmuokkausvälineet (Orlov 1955; Miroljubov 1976; Rjabinin 1985, 71) myös tutkimuksissa talletetut viljojen jyvät. Hirssi (*Panicum miliaceum* L.)

näyttää olleen yleinen viljalaji 700–900-luvuilla (Ravdonikas 1949, 48 ja 1950, 39). Tutkimuksissa on identifioitu muutakin botaanista materiaalia, mm. erilaisten yrttien, marjojen ja rikkaruohojen siemeniä (Petrov 1945).

Karjanhoidon merkitystä kuvastavat navettojen ja karja-aitausten jäännökset paksuine lantakerroksineen sekä kulttuurikerroksen rikkaaseen jätefaunaan sisältyvät kotieläinten luut (Ravdonikas 1949, 48–53). Osteologisten analyysien mukaan Ladogan asukkailla on ollut nautakarjaa, sikoja, lampaita, vuohia, kanoja ja hevosia sekä koiria ja kissoja. Metsästyksen ja muihin pyyntielinkeinoihin liittyvät seuraavat aineistosta tunnistetut eläimet: majava, kettu, jänis, hirvi, susi, peura, ilves ja hylje sekä useat lintu- ja kalalajit.

Slaaveja, itämerensuomalaisia vai skandinaaveja?

Ladogan väestön etninen koostumus – eräs tutkimuksen keskeisimmistä teemoista – on viime vuosikymmeninä herättänyt runsasta keskustelua. Kysymykseen on etsitty ratkaisua osaksi Ladogan kulttuurikerroksen esineellisen materiaalin ja rakennusjäännösten, osaksi alueen hautamonumenttien ja niistä löydetyn aineiston avulla.

Kiistanalainen on ollut varsinkin vanhemman horisontin E asukkaiden etninen alkuperä. Sekä Repnikov (1948, 37–39) että Ravdonikas (1930, 16–25) pitivät alkujaan kulttuurikerroksen alinta osaa suomensukuisena, seuraavaa kerrosta (800–1000 -l.) normanneille kuuluvana ja kolmatta kerrosta (1000 -l.) venäläisenä. Ennen pitkää Ravdonikas (1949, 42 ja 1950, 32–34, 38–40) muutti kuitenkin käsitystään ja väitti jo horisonttia E luonteeltaan puhtaasti slaavilaiseksi. Tämä hypoteesi sai pian kannatusta eräiden muidenkin tutkijoiden taholta (Ravdonikas & Lauškin 1959, 31, 44; ks. Korzuhina 1971, 134).

Kysymys suomensukuisten kansojen merkityksestä Ladogan kaupungin syntyprosessissa nousi uudestaan esiin 1960-luvulla. G.F. Korzuhina (1961 ja 1965) esitti tuolloin, että vanhin kerros olisi nimenomaan suomensukuinen. Sitä seuraavan skandinaavisen vaikutuksen jälkeen kuvaan olisivat ilmaantuneet slaavit, mikä hänen nähdäkseen olisi tapahtunut 900-luvulla. Korzuhina perusti väitteensä käsitykseen, jonka mukaan Ladogan rakennustraditiossa ja asemakaavassa olisi tapahtunut jyrkkä muutos 9. ja 10. vuosisadan vaihteessa. Korzuhina yhdisti E-horisonttia karakterisoivat suuret talot suomensukuisen väestöön ja katsoi pienten slaavilaisina pidettyjen salvosrakennusten ilmaantumisen merkitsevän etnistä vaihdosta.

Uusimmat tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, ettei Ladogan rakennustraditiossa sen enempää kuin esineistössäkään ole nähtävissä tuohon aikaan olennaisia muutoksia (Nosov 1977 ja 1984, 100). Korzuhinan käsitys horisontin E suomensukuisesta luonteesta on puolestaan kiistetty väittämällä, ettei Ladogan vanhin kerrostuma sisältäisi juuri lainkaan suomensukuisille kansoille tyypillistä esineistöä (Tretjakov 1970, 149; Kirpičnikov 1979, 103 ja 1980, 150).

Vaikka Ladogan väestön etnistä koostumusta koskevat käsitykset menevätkin osaksi ristiin, yleisesti pidetään kuitenkin selvänä, että Laatokan kaakkois- ja etelärannalla on ennen varsinaisen kaupungin syntyä asunut suomensukuisia heimoja. Ladogan ympäristöstä on tavattu useita vanhemman metallikauden asuinpaikkoja, joiden löytöihin kuuluu mm. tekstiili- ja naarmupintaista keramiikkaa ja jotka on yhdistetty suomalais-ugrilaiseen väestöön. Näiden kohteiden asutusjatkuvuuden ei kuitenkaan katsota yltävän katkeamatta vanhemmasta metallikaudesta varhaiskeskiaikaan – joskaan tyhjiön ei tarvitse olla kovin pitkä, ennen kuin asutus alkaa

uudestaan 1. vuosituhannen toisella puoliskolla (Gurina 1961, 113–119; Petrenko 1984, 87–89; Petrenko & Šitova 1985, 181–191). Ladogan ja sen ympäristön asuinpaikkojen tasapuolinen vertailu on toistaiseksi vaikeaa epäyhtenäisen tutkimustilanteen vuoksi.

Skandinaavisella taholla – osaksi ns. Nestorin kronikkaan vedoten – Ladogaa on joskus pidetty varjagien rakentamana ja linnoittamana siirtokuntana (Arbman 1955, 37; vrt. Šaskolskij 1965). Skandinaavien osuus Ladogan ja koko muinaisen Venäjän valtiollisessa kehityksessä onkin eräs tutkimuksen keskeisiä teemoja.

Pitkään oli vallalla käsitys, jonka mukaan skandinaaviset esineet puuttuivat kokonaan Ladogan vanhimmista kerrostumista ja ilmaantuivat vasta horisontissa D. Nykyään skandinaavista aineistoa tunnetaan kulttuurikerroksen alimmista osista, alkaen jo horisontista E₃ (Davidan 1970a ja 1971; Korzuhina 1971, 127). Joukossa on myös sellaista esineistöä, jota on vaikea selittää tulleeaksi kaupan välityksellä. Käsitystä skandinaavien roolista jo asutuksen alkuvaiheessa vahvasti puolestaan 1970-luvulla maalinnan kaivauksissa löytynyt hienometallisepäpän paja, jonka toiminta on alkanut 760-luvulla (s. 229).

Skandinaavisesta vaikutuksesta Ladogassa kertovat edelleen mm. kaksi riimukirjoituksen varustettua esinettä: puolen metrin mittainen puinen keppi (Ravdonikas & Lauškin 1959, 24, 26; Stender-Petersen 1959; Liestøl 1959) ja ilmeisesti amulettina käytetty metallinen levyriipus (Petrenko & Kuzmenko 1978). Edellinen löytö ajoittuu 800-luvun puoliväliin ja jälkimmäinen esine 900-luvulle (Melnikova 1977, 158, 162, 168). Kummankaan kirjoituksen sisältöä ei ole pystytty kokonaan tulkitsemaan. Levyriipus tuli esiin Varjagienkadun kaivausalueelta paljastetusta erittäin suuresta rakennuksenpohjasta (s. 229). Sen alalta löytyi lisäksi kolmella Torinvasarariipuksella varustettu kaularengas, joka myös todistaa yhteyksistä skandinaaviseen väestöön. Tutkijat ovat edelleen viitanneet Olhavanjoen oikealla rannalla Plakunilla sijaitseviin kurgaaneihin, jotka sisältävät skandinaavisia hautauksia ja ajoittuvat aikavälille 850–950 (Kirpičnikov 1985a, 23; Nazarenko 1985). Koska niiden joukossa on myös naisten hautoja, kalmistoa ovat käyttäneet muutkin kuin satunnaiset kauppiat tai muut tilapäisesti paikalla oleskelleet varjagijoukot (Korzuhina 1971, 130–131).

Venäläisissä aikakirjoissa (Lavrentevskaja letopis) Ladoga mainitaan slaavilaisena (sloveenien) kaupunkina (Kirpičnikov 1985a, 19). Viime aikoina varsinkin E. N. Nosov (1984, 102–104) on ollut sitä mieltä, että 1. vuosituhannen loppupuolella Ladogan alueen pääväestön olisivat muodostaneet slaavit, kun taas poliittinen valta olisi ollut skandinaavien käsissä. Nosov perustaa käsityksensä ensisijaisesti rakennustutkimuksen tuloksiin ja em. skandinaaviin löytöihin viitaten samalla kronikoissa esiintyviin, tutkijoiden luotettavina pitämiin tietoihin.

Ladogan väestön etnistä kehitystä on pohtinut myös D. A. Mačinskij (1981 ja 1982), jonka mukaan Ladoga olisi historiansa eri vaiheissa ollut milloin skandinaavien, milloin sloveenien tai suomensukuisten heimojen hallussa. Muut tutkijat ovat kuitenkin arvostelleet Mačinskijn teoriaa ja huomauttaneet hänen esittäneen näkemysensä liian teesimäisessä muodossa, jotta niitä voitaisiin pitää riittävän perusteltuina (Nosov 1984, 104; Kirpičnikov 1985a, 4).

Petrenkon (1984, 84–87) käsityksen mukaan Ladogan historiassa ei ole mahdollista erottaa kausia, joita voisi karakterisoida suomensukuisiksi, skandinaaviseksi tai slaavilaiseksi – yhtä vähän kuin on toistaiseksi pystytty erottamaan näiden etnisten ryhmien asuttamia alueita. Petrenko korostaa väestön monietnistä koostumusta ja toteaa horisontin E₃ löytöaineistoon sisältyvän sekä skandinaavisia ja slaavilaisia että suomensukuisia ja balttilaisia esineitä. Ladogan kansainvälistä luonnetta on

aikaisemmin painottanut Lebedev (1977, 188–189) ja viimeksi Kirpičnikov (1980, 27 ja 1985a, 25) sekä Rjabinin (1985, 74).

Toisistaan hiukan poikkeavien käsitysten tiivistelmänä – ottamatta kantaa suuntaan tai toiseen – todettakoon, että Ladoga näyttää neuvostotutkijoiden mukaan olleen alusta alkaen monietninen kauppakeskus, jossa on asunut ja vierailut slaaveja, skandinaaveja, itämerensuomalaisia, baltteja ja friisejä – eri maiden kauppiaita, käsityöläisiä ja virkamiehiä. Skandinaavien merkitys voimistuu 800-luvulla, ja 900-luvulla kaupunki näyttää saavan selvästi slaavilaisemman leiman, mutta mitään jyrkkiä muutoksia ei väestön etnisessä kokoonpanossa liene tapahtunut.

KIRJALLISUUS

- АО, 1972–1985. Археологические открытия 1972–1985 гг.
- Arbman, 1955. Н. Arbman, Svear i Österviking. Stockholm.
- Brandenburg, 1896. Н. Е. Бранденбург, Старая Ладога. Петербург.
- Černyh, 1985 а. Н. Б. Черных, Дендрохронология древнейших горизонтов Ладоги (по материалам раскопок Земляного городища). *Средневековая Ладога*. Ленинград.
- Černyh, 1985 б. Н. Б. Черных, Дендрохронология Ладоги (раскоп в районе Варяжской улицы). *Средневековая Ладога*. Ленинград.
- Davidan, 1962. О. И. Давидан, Гребни Старой Ладоги. *АСГЭ 4*.
- Davidan, 1966. О. И. Давидан, Староладожские изделия из рога и кости. *АСГЭ 8*.
- Davidan, 1968. О. И. Давидан, К вопросу о происхождении ранних гребенок Старой Ладоги. *АСГЭ 10*.
- Davidan, 1970 а. О. И. Davidan, Contacts between Staraja Ladoga and Scandinavia. *Varangian problems*. Copenhagen.
- Davidan, 1970 б. О. И. Давидан, О времени появления токарного станка в Старой Ладоге. *АСГЭ 12*.
- Davidan, 1971. О. И. Давидан, К вопросу о контактах древней Ладоги со Скандинавией. *Скандинавский сборник XVI*. Таллин.
- Davidan, 1976. О. И. Давидан, Стратиграфия нижнего слоя Староладожского городища и вопросы датировки. *АСГЭ 17*.
- Davidan, 1977. О. И. Давидан, К вопросу об организации кострорезного ремесла в древней Ладоге. *АСГЭ 18*.
- Davidan, 1980. О. И. Давидан, Бронзолитейное дело в Ладоге. *АСГЭ 21*.
- Davidan, 1981. О. И. Давидан, Ткани Старой Ладоги. *АСГЭ 22*.
- Davidan, 1982. О. Davidan, Om hantverkets utveckling i Staraja Ladoga. *Fornvännen 77, 1982/3*.
- Grozdilov, 1950. Г. П. Гроздилов, Раскопки в Старой Ладоге в 1948 г. *СА XIV*.
- Grozdilov & Tretjakov, 1948. Г. П. Гроздилов & П. Н. Третьяков, Описание находок из раскопок в Старой Ладоге, произведенных Н. И. Репниковым в 1909–1913 гг. *Старая Ладога*. Материалы археологических экспедиций. Государственный музей этнографий. Ленинград.
- Gurevič, 1950. Ф. Д. Гуревич, Древнейшие бусы Старой Ладоги. *СА XIV*.
- Gurina, 1961. Н. Н. Гурина, Древняя история северо-запада европейской части СССР. *МИА 87*. Москва — Ленинград.
- Janin & Kolčín & Rybina & Hogošev, 1983. В. Л. Янин & Б. А. Колчин & Е. А. Рыбина & А. С. Хорошев, Новгородская экспедиция. *АО 1983*.
- Kirpičnikov, 1979. А. Н. Кирпичников, Ладога и ладожская волость в период раннего средневековья. *Славяне и Русь*. Киев.
- Kirpičnikov, 1980. А. Н. Kirpičnikov, Stadt und Gebiet Ladoga zur Zeit des frühen Mittelalters. *Fenno-ugri et slavi 1978. Helsingin yliopiston arkeologian laitos. Moniste n:o 22*.
- Kirpičnikov, 1984. А. Н. Кирпичников, Каменные крепости Новгородской земли. Ленинград.
- Kirpičnikov, 1985 а. А. Н. Кирпичников, Раннесредневековая Ладога (итоги археологических исследований). *Средневековая Ладога*. Ленинград.
- Kirpičnikov, 1985 б. А. Н. Кирпичников, Посад средневековой Ладоги. *Средневековая Ладога*. Ленинград.
- Kirpičnikov & Rjabinin & Petrenko, 1985. А. Н. Кирпичников & Е. А. Рябинин & В. П. Петренко, Некоторые итоги изучения средневековой Ладоги. *Новое в археологии северо-запада СССР*. Ленинград.
- Kivikoski, 1952. E. Kivikoski. Uusimmista kaivauksista Staraja Ladogassa. *Neuvostoliittoinstituutin vuosikirja No 3*.

- Korzuhina, 1961. Г. Ф. Корзухина, О времени появления укрепленного поселения в Ладогe. *СА 1961*, No 3.
- Korzuhina, 1965. Г. Ф. Корзухина, Этнический состав населения древнейшей Ладогe. *Тезисы докладов второй научной конференции по истории, экономике, языку и литературе скандинавских стран и Финляндии*. Москва.
- Korzuhina, 1971. Г. Ф. Корзухина, О некоторых ошибочных положениях и в интерпретации материалов Старой Ладогe. *Скандинавский сборник XVI*. Таллин.
- Korzuhina, 1973. Г. Ф. Корзухина, Некоторые находки бронзолитейного дела в Ладогe. *КСИА 135*.
- Lauškin, 1960 a. К. Д. Лаушкин, Староладожская экспедиция. *КСИА 79*.
- Lauškin, 1960 b. К. Д. Лаушкин, Раскопки в Старой Ладогe. *КСИА 81*.
- Lebedev, 1977. Г. С. Лебедев, Археологические памятники Ленинградской области. Ленинград.
- Lebedev & Sedyh, 1985. Г. С. Лебедев & В. Н. Седых, Археологическая карта Старой Ладогe и ее ближайших окрестностей. *Вестник ЛГУ*, No 9.
- Liestøl, 1959. A. Liestøl, Runene fra Gamle Ladoga. *KUML 1958*.
- Lvova, 1968. З. А. Львова, Стекланные бусы Старой Ладогe. *АСГЭ 10*.
- Lvova, 1970. З. А. Львова, Стекланные бусы Старой Ладогe. *АСГЭ 12*.
- Mačinskij, 1981. Д. А. Мачинский, Миграция славян в I тысячелетии н. э. (по письменным источникам с привлечением данных археологии). *Формирование раннефеодальных славянских народностей*. Москва.
- Mačinskij, 1982. Д. А. Мачинский, О времени и обстоятельствах первого появления славян на северо-западе Восточной Европы по данным письменных источников. *Северная Русь и ее соседи в эпоху раннего средневековья*. Ленинград.
- Meinander, 1985. С. Ф. Meinander, Odin i Staraja Ladoga. *Finskt Museum 1985*.
- Melnikova, 1977. Е. А. Мельникова, Скандинавские рунические надписи. Москва.
- Mikolajčuk, 1981. Е. А. Миколайчук, Исследование состава тканей и войлоков по волокну из раскопок Старой Ладогe. *АСГЭ 22*.
- Miroljubov, 1976. М. А. Мирюлюбов, Орудия вторичной обработки почвы и уборки урожая из Старой Ладогe. *АСГЭ 17*.
- Nazarenko, 1985. В. А. Назаренко, Могильник в урочище Плакун. *Средневековая Ладoga*. Ленинград.
- Nestor, 1983. Nestors krønike. Beretningen om de Svundne År. Oversat og kommenteret af Gunnar O. Svane. Århus.
- Nosov, 1977. Е. Н. Носов, Некоторые вопросы домостроительства Старой Ладогe. *КСИА 150*.
- Nosov, 1980. Е. Носов, International trade routes and early urban centres in the North of the Ancient Russia. *Fenno-ugri et slavi 1978. Helsingin yliopiston arkeologian laitoksen Moniste n:o 22*.
- Nosov, 1984. Е. Н. Носов, Археологические памятники Новгородской земли VIII—X вв. *Археологическое исследование Новгородской земли*. Ленинград.
- Nosov, 1985. Е. Н. Носов, Сопковидная насыпь близ урочища Плакун в Старой Ладогe. *Средневековая Ладoga*. Ленинград.
- Ojateva, 1965. Е. И. Оятева, Обувь и другие кожаные изделия из Старой Ладогe. *АСГЭ 7*.
- Orlov, 1955. С. И. Орлов, Остатки сельскохозяйственного инвентаря VII—X вв. из нижних горизонтов Земляного городища Ладогe. *СА XXI*.
- Petrenko, 1977. В. П. Петренко, Топография Староладожского поселения. *Древние города*: Матер. к Всесоюз. конф. «Культура Средней Азии и Казахстана в эпоху раннего средневековья». Ленинград.
- Petrenko, 1984. В. П. Петренко, Финно-угорские элементы в культуре средневековой Ладогe. *Новое в археологии СССР и Финляндии*. Ленинград.
- Petrenko, 1985 a. В. П. Петренко, Раскоп на Варяжской улице (постройки и планировка). *Средневековая Ладoga*. Ленинград.
- Petrenko, 1985 b. В. П. Петренко, Классификация сопок Северного Поволховья. *Средневековая Ладoga*. Ленинград.
- Petrenko & Kuzmenko, 1978. V. P. Petrenko & J. K. Kuzmenko, Nya fynd med runor från Gamla Ladoga. *Viking*. Oslo.
- Petrenko & Šitova, 1985. В. П. Петренко & Т. Б. Шитова, Любшанское городище и средневековые поселения Северного Поволховья. *Средневековая Ладoga*. Ленинград.
- Petrov, 1945. В. А. Петров, Растительные остатки из культурного слоя Старой Ладогe (IX—X век). *КСИИМК XI*.
- Ravdonikas, 1930. W. I. Raudonikas, Die Normannen der Wikingerzeit und das Ladogagebiet. Kungl. vitterhets historie och antikvitets akademiens handlingar, del 40:3. Stockholm.
- Ravdonikas, 1945. В. И. Равдоникас, Старая Ладoga. *КСИИМК XI*.
- Ravdonikas, 1949. В. И. Равдоникас, Старая Ладoga. *СА XI*.
- Ravdonikas, 1950. В. И. Равдоникас, Старая Ладoga. *СА XII*.

- Ravdonikas, 1951. В. И. Равдоникас, Древнейшая Ладога в свете археологических исследований 1938—1950 гг. *КСИИМК XLI*.
- Ravdonikas & Lauškin, 1959. В. И. Равдоникас & К. Д. Лаушкин, Об открытии в Старой Ладоге рунической надписи на дереве в 1950 году. *Скандинавский сборник IV*. Таллин.
- Rerņikov, 1948. Н. И. Репников, Раскопки в городище Старой Ладоги. Отчет о работах 1909—1913 гг. *Старая Ладога*. Материалы археологических экспедиций. Государственный музей этнографии. Ленинград.
- Rjabiniņ, 1980. Е. А. Рябинин, Скандинавский производственный комплекс VIII века из Старой Ладоги. *Скандинавский сборник XXV*. Таллин.
- Rjabiniņ, 1982. Е. А. Рябинин, Бусы Старой Ладоги. *Северная Русь и ее соседи*. Ленинград.
- Rjabiniņ, 1983. Е. А. Рябинин, Новые данные о раннем ладожском домостроительстве. *Проблемы изучения древнего домостроительства в VIII—XIV вв. в северо-западной части СССР*. Тезисы докладов Межреспубликанского симпозиума. Рига.
- Rjabiniņ, 1985. Е. А. Рябинин, Новые открытия в Старой Ладоге (итоги раскопок на Земляном городище в 1973—1975 гг.). *Средневековая Ладога*. Ленинград.
- Rybakov, 1963. Б. А. Рыбаков, Древняя Русь. Сказания. Былины. Летописи. Москва.
- Rydzevskaja, 1945. Е. А. Рыздзевская, Сведения о Старой Ладоге в древнесеверной литературе. *КСИИМК XI*.
- Rydzevskaja, 1978. Е. А. Рыздзевская, Древняя Русь и Скандинавия в IX—XIV вв. Москва.
- Šaskolskij, 1965. И. П. Шаскольский, Норманская теория в современной буржуазной науке. Москва—Ленинград.
- Sedov, 1970. В. В. Седов, Новгородские сопки. *Археология СССР. САИ EI-8*. Москва.
- Smirnova, 1976. Г. П. Смирнова, Лепная керамика древнего Новгорода. *КСИА 146*.
- Snorri, 1960. Snorri, Norjan kuningassaagat. I—III. Suom. J. A. Hollo. Porvoo.
- Spegal'skij, 1972. Ю. П. Спегальский, Жилище Северо-западной Руси IX—XIII вв. Ленинград.
- Štaket'berg, 1962. Ю. И. Штакельберг, Глиняные диски из Старой Ладоги. *АСГЭ 4*.
- Štaket'berg, 1969. Ю. И. Штакельберг, Игрушечное оружие из Старой Ладоги. *СА 1969, No 2*.
- Stalsberg, 1980. А. Stalsberg, Novgorod-sopkaene. *Fornvännen 75, 1980/1*.
- Stankevič, 1950. Я. В. Станкевич, Керамика нижнего горизонта Старой Ладоги. *СА XIV*.
- Stankevič, 1951. Я. В. Станкевич, Классификация керамики древнего культурного слоя Старой Ладоги (по материалам раскопок 1947—1949 гг.). *СА XV*.
- Stender-Petersen, 1959. Ad. Stender-Petersen, Runestaven fra Ladoga. *KUML 1958*.
- Thomsen, 1882. V. Thomsen, Ryska rikets grundläggning genom skandinaverna. *Ur vår tids forskning 30*. Stockholm.
- Tretjakov, 1970. П. Н. Третьяков, У истоков древнерусской народности. Ленинград.
- Zasurcev, 1963. П. И. Засурцев, Усадьбы и постройки древнего Новгорода. *Жилища древнего Новгорода. МИА 123*. Москва.

Л У Н Е Н Т Е Е Т

- АО — Археологические открытия
- АСГЭ — Археологический сборник Государственного Эрмитажа
- КСИА — Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР
- КСИИМК — Краткие сообщения Института истории материальной культуры Академии наук СССР
- ЛГУ — Ленинградский государственный университет им. А. А. Жданова
- МИА — Материалы и исследования по археологии СССР
- СА — Советская археология
- САИ — Свод археологических источников